

Torsk – handelsvara och klimatindikator

Saxat från Daniel Hansson, en havsforskare vid Gbg Universitet.

<http://klimat.wordpress.com/2006/08/15/torsk-bde-handelsvara-och-klimatindikator/>

Torskbestånden är idag ett ämne som engagerar många och det väcker många känslor till liv. På grund av utbrett fiske verkar det som om torsken är starkt reducerad vid våra kuster. Vi kan ofta höra på nyheterna om olika fiskekvoter och hur Fiskeriverket ligger i fejd med yrkesfiskarna. Utanför Newfoundland har det sedan ett antal år funnits ett fiskestopp av torsk eftersom beståndet där vart såpass reducerat och svagt att det inte kunnat reproducera sig i närheten av sådan takt som torsken fiskats upp. Trots förbud är återhämtningen ännu, vad jag vet, tämligen blygsam.

Brist på torsk har det inte alltid varit, tvärtom. Torsken är till och med, om man skall vara lite djärv, en av anledningarna till att vår civilisation överlevt och kunnat utforska planeten under flera hundra år. Samtidigt var den en av de saker som tragisk nog underlättade slavhandeln. Insaltad och torkad torsk har fungerat som en sorts stapelvara hos såväl sjöfarare, upptäcksresande och arméer som hos vanligt folk. Ja, till och med hela länders ekonomi och välmående har byggts upp av torskfisket genom tiderna. Island är ett sådant exempel där torskfisket efter andra världskriget i stor utsträckning hjälpt till att dra upp landet från ett hyfsat bakstående land till en modern europeisk stat. Eller som Mark Kurlansky i boken "*Torsk*" uttrycker det:

Tack vare torskfisket hade landet på en generation förvandlats från en 1400-talskoloni till en modern efterkrigsnation.

Hur kom det sig att torsk blev så populär och framförallt, vad har torsk med klimatförändringar att göra?

Torsk har alltid funnits i människans diet, där fiskarten varit tillgänglig. Men själva hysterin började på 700-talet då den katolska kyrkan förklarade det möjligt för människor att äta "kall" föda under fastan, kyrkliga helgdagar och fredagar, då man normalt inte fick äta något alls. "Kall" föda avser sådant som kommer från havet, medan "varm" föda, vilket fortfarande var förbjudet under de ovan uppräknade dagarna, består av rött kött (typ nötkött). Ganska snart blev det uppenbart att torsk, framför sill och val, blev folkets favorit bland den "kalla" födan. Mycket tack vare att torkad och saltad torsk håller sig bättre i längre tid än både sill och valkött. Baskerna från Spaniens nordvästra hörn seglade upp som det dominerande torskhandelsfolket. Genom att kopiera vikingarnas båtkonstruktion samt använda sina gigantiska tillgångar av salt (något som de flesta länder i nordeuropa saknade) begav de sig långt ut på havet; upp till Island och förmodligen också hela vägen bort till Grand Banks utanför Newfoundland där havet var praktiskt taget sprängfyllt med torsk. Baskerna var alltså förmodligen före Columbus att hitta den nya världen (men förmodligen var de inte tidigare än Vikingarna). Det kan för kuriosans skull nämnas att två briter vid namn Thomas Croft och John Jay från Bristol under åren 1480-1481 skickade iväg fartyg till det så kallade *Hy-Brasil*, vilket var en mytomspunnen ö ute i Atlanten långt väster om Storbritannien. Deras fartyg återvände laddade till bristningsgränsen med torkad torsk. Någonstans hade de fiskat och torkat fisken eftersom de bestämt hävdade att den inte var köpt (det var förbjudet på den tiden att idka handel med icke brittiska handelsmän), och de går inte att torka fisk ombord på däck. Senare har man upptäckt ett brev där Croft och Jay anklagar Columbus för att vara

medveten om att han inte var den förste europén att besöka Amerika. Huruvida det stämmer eller ej lär vi aldrig få reda på. I vart fall fortsatte kommersen med torsk ändra fram till våra dagar och den la grunden för kolonisering och expansion, militära kampanjer och upptäcksresor, välmående befolkning och ekonomi. Den historien är allt för lång att dra här dock och jag hänvisar därför för de intresserade till [Kurlanskys bok](#)

En intressant aspekt med torsken är att den är väldigt temperaturkänslig. Dess optimala vattentemperatur är mellan 2-13 grader och för fortplantning vill fisken helst ha mellan 4-7 grader varmt vatten. Under vikingatiden var vattnen kring Grönland tillräckligt varma för att torsken skulle trivas där och man vet att fisken var en viktig del av de nyanlända grönländarnas kost. Efter en tid började dock fisket bli sämre, vilket kunde kopplas till att vattnet blev kallare. Samtidigt började isarna växa och isberg blev allt vanligare kring Grönlands sydspets. Torskbeståndet förflyttade sig söderut allt eftersom temperaturen sjönk. Under 1400-talet var det riktigt illa för den lilla kolonin på Grönland, såpass illa att den uttraderades. Mycket på grund av den ökande kylan men också den alltjämt ökande bristen på föda, däribland torsk. Vattnet förblev kallt kring Grönland och det var inte förrän 1930-talet som varmare vatten återigen började strömma in i området. Med den ökade temperaturen kom torsken tillbaka. Under 1933 fanns torskbeståndet hela vägen upp till 72 grader nord, och så bestod det fram till 1950-talet. Därefter blev vattnen kallare igen och torsken försvann. Nu har det kanske inte påverkat fiskeriindustrin i särskilt stor utsträckning eftersom de flesta fiskeriverksamheterna bedrevs en bra bit söder om Grönland. Men även söderut (och österut mot Island) kom problem.

Färöarna var en viktig utpost för torskfisket. Kring öarna fanns det rikligt med fisk. Men när lilla istiden blev allt mer påtagligt försämrades villkoren även här. Vissa år, exempelvis 1625 och 1629, var totala katastrofår för fisket. Under den allra värsta tiden av Maunderminimat (cirka 1645-1715) försvann torsken under långa tidsperioder. Så skedde exempelvis efter 1675. Shetlandsöarna, som ligger söder om Färöarna, drabbades också påtagligt av kraftigt minskade torskbestånd. Läget i området skulle inte förbättras förrän under första hälften av 1800-talet. Grovt kan man säga att torsken nästan försvann helt och hållet mellan åren 1600-1830 i området, vilket sammanfaller med den period då lilla istiden var som allra kallast. För Islands del kollapsade torskfisket nästan helt under denna period. Så sent som 1756 omgavs Island av is i trettio veckor, vilket pekar på att torsken förmodligen hade flytt området. Vänder vi blickarna mot Norge var torskfisket väldigt begränsat under 1600-talet då vattentemperaturen understeg 2 grader i perioder av 20-30 år.

Uppenbarligen visar torskbeståndens spridning genom tiderna att temperaturen förändrats kraftigt (vilket inte är någon nyhet). Det finns nedtecknat en hel del om fångster i journaler lite här och var. En ordentlig genomgång av dem skulle kanske kunna ge ytterligare värdefull information beträffande klimatets variabilitet under lilla istiden, och om inte annat om torsken i sig. Precis som trädringar och nermalda bisontänder visar klimatförändringar kan också protokoll över torskfångst göra det. Dock får man hålla i minnet att det inte är en bra källa att använda sig av för dagens klimat då beståndet är såpass kraftigt påverkat av utfiskning. Men det är inte heller det viktiga! Det viktiga är att förstå hur klimatet har varierat och i vilken utsträckning det har gjort det. För om vi förstår historien kan vi också försöka förstå oss på framtiden.